

بررسی آثار توکل در زندگی مومنان بر اساس آیات قرآن و روایات

شیعه

خدیجه پیری *

چکیده

آنچه پیش روی شماست مقاله‌ای است در مورد توکل، در این مقاله به بررسی آثار توکل در زندگی انسان مومن پرداخته، که مهم ترین آثار آن هم آرامش روحی، تقویت روحیه مؤمنان، افزایش استقامت در برابر سختی‌ها، پیروزی بر دشمنان، عزت نفس و بهره‌مندی از امداد غیبی در زندگی انسان می‌باشد. واقعیت و حقیقت توکل، اعتماد بر خداوند است و برای توکل کننده درجات و مراتبی وجود دارد که درجات شامل ارباط با خدا، تسلیم شدن در برابر خدا و رضایت به قضا و قدر الهی که این درجات دارای ضعف و قوت نیز می‌باشد که عالی ترین درجه توکل از منظر معصومان علیه السلام این است که آدمی در همه امور خود به خدای سبحان توکل کند و هرچه خدا با او کند، راضی باشد و بداند خداوند هیچ خیر و فضیلتی را از او دریغ نمی‌کند. داشتن فضیلت توکل نتیجه ایمان به خداست که توکل دارای مراتبی می‌باشد که شامل توکل لفظی، توکل در عقیده و توکل در عمل اگر کسی به مرتبه توکل در عمل برسد از قید و بندها رهایی می‌یابد. موانع توکل هم بیمار دلی، شرک، ضلالت و نفاق می‌باشد. ندانستن ایمان و توکل به خدا و نبود تقوا در انسان این صفات را به وجود می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: آثار، انسان، ایمان، توکل، مومن

مقدمه

ستایش خداوندی را سزااست که به قدرت والا و برتر و با عطا و بخشش نعمت‌ها، به پدیده‌ها نزدیک است. اوست بخشنده تمام نعمت‌ها، و دفع کننده تمام بلاها و گرفتاری‌ها، او را در برابر مهربانی‌ها و نعمت‌های فراوانش ستایش می‌کنم و به او توکل می‌کنم چون تنها یاور و کفایت کننده اوست.

هریک از فضایل اخلاقی و ملکات نفسانی، بگونه‌ای انسان را در مسیر کمال یاری می‌دهند. یکی از این فضایل و ملکات نفسانی، که راه را برای رسیدن سالک هموار می‌سازد، حرکت او را سرعت می‌بخشد، توکل بر خداوند می‌باشد. مفهوم توکل به معنای چشم پوشی از عالم اسباب و دست روی دست گذاشتن نیست، بلکه مفهومش خودسازی و بلندنظری و عدم وابستگی به غیر خداوند می‌باشد.

حکمت الهی اقتضا می‌کند که انسان در راه رسیدن به اهداف خود در زندگی به اسباب طبیعی تمسک بجوید و با قدرت خود موانع را از سر راه خود بردارد، ولی در عین حال اتکاء به لطف و قدرت بی پایان خداوند کرده و موفقیت خود را از خداوند بداند نه غیر او.

مقاله پیش رو به بررسی آثار توکل در زندگی مومنان بر اساس آیات قرآن و روایات شیعه پرداخته است. اگرچه تاکنون مقاله، پایان نامه ای در مورد این موضوع به رشته تحریر در نیامده است اما نوشته هایی را می‌توان یافت که از دریچه ای دیگر به موضوع توکل نگریسته اند.

کتاب توکل: بیابید به خدای خود اعتماد کنیم! بهم‌خی، پایان نامه توکل از دیدگاه قرآن و حدیث. قلی اف، مقاله لوازم و ره آورد توکل از منظر قرآن کریم. سبحانی‌نیا، و نیز پیرامون این موضوع به تناسب در کتب تفسیری مختلفی اشاره شده ضمن اینکه در کتب حدیثی از جمله اصول کافی، سفینه البحار از جایگاه خاصی برخوردار است. اما تمرکز مقاله پیش رو به بررسی آثار توکل در زندگی مومنان بر اساس آیات قرآن و روایات شیعی می‌باشد که به نوبه خود دارای رویکرد جدیدی است.

دین اسلام حاوی مسائل و دستورات اخلاقی بسیاری است که هر کدام تضمین کننده سلامت فرد و جامعه می‌باشند. از جمله آنها توکل است که نقش ویژه‌ای در زندگی فردی و اجتماعی

دارد. البته این تأثیر مشروط به این است که معنای حقیقی توکل را درک کرده باشیم. از آن جا که عده‌ای ممکن است از این واژه اخلاقی برداشت اشتباه داشته باشند ضرورت دیدم به بررسی آن در این مقاله بپردازم.

هدف از نوشتن این مقاله اثبات این قضیه است که هر انسان موظف است تلاش لازم را در جهت رشد کامل خود بنماید. و برای رسیدن به این موفقیت لازم است نسبت به فرامین الهی و آثار و ثمرات آن آگاهی داشته باشد.

این مقاله در پی پاسخ به این سوالات می باشد.

۱. توکل چه آثاری بر زندگی مومنان دارد؟

۲. درجات و مراتب توکل را بیان کنید؟

۳. لوازم و موانع توکل را بیان کنید؟

روش تحقیق

این مقاله با استفاده از روش کتابخانه ای و از طریق جمع آوری داده ها و استفاده از روش فیش برداری و به کمک مطالعه منابع مرتبط با موضوع از جمله کتابخانه، سایت های اینترنت، قرآن، نهج البلاغه و...

از این مراحل برای رسیدن به این هدف صورت گرفته است. امید است مطالعه این مقاله مفید واقع شود.

توکل

توکل از فضائل اخلاقی و منازل سیر و سلوک به معنای واگذاری امور به خدا و اعتماد به او است و اینکه او را تنها مؤثر در وجود بداند. قرآن توکل را لازمه ایمان دانسته است. احادیث آن را از ارکان ایمان معرفی کرده اند. برخی از عالمان اخلاق، یکسان بودن حال انسان قبل و بعد از به دست آوردن مال و یا از دست دادن آن را نشانه وجود توکل در وجود آدمی دانسته اند.

بالاترین مرتبه توکل این است که انسان همه امور خود را به خدا وا گذار کند و در برابر خدا اراده ای برای خود قائل نباشد و چیزی را بپسندد که خدا برای او رقم می زند. درجه توکل هر فردی به درجه ایمان و توحید باوری او بستگی دارد.

توکل به خدا، به معنای اعتماد کردن و تکیه کردن بر خدا در همه امور است.^۱

کسی می تواند توکل به خدا کند که به یقین و ایمان رسیده باشد. یقین و ایمان به این که اولاً خداوند قادر و به انجام هر کاری تواناست و دوماً رحیم و لطیف و با بندگانش مهربان است.

و این به معنی دست روی دست گذاشتن نیست بلکه انسان باید در مرتبه اول سعی و تلاش کند. در این زمینه آیات و روایات فراوانی وجود دارد که ما را به تلاش و کوشش در امور زندگی و استفاده از ابزار و امکانات طبیعی سفارش کرده است. خداوند می فرماید: برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست.^۲

و نیز می فرماید: «و آن کس که سرای آخرت را بطلبد، و برای آن سعی و کوشش کند در حالی که ایمان داشته باشد سعی و تلاش او [از سوی خدا] پاداش داده می شود.»^۳

بنابر این از لوازم عملی تحقق توکل این است که توکل کننده، نهایت تلاش و کوشش خود را برای کسب روزی و رسیدن به اهداف موردنظر به کار گیرد، اما نتیجه کار را به خدا واگذارد.

۱. فیض آبادی، چگینی؛ توکل به خدا، ص ۲۱

۲. نجم: ۳۹

۳. اسرا: ۱۹

شرک گاه آشکار است مانند شرک بت پرستان که خداوند در موردش در قرآن می فرماید: «به جای خدا چیزهایی می پرستند که نه سودشان می دهد و نه زیانشان می رساند؛ و کافر همواره بر ضد پروردگارش پشتیبان و با (شیطان) است.»^۱

و همچنین می فرماید: «بر آن زنده ای که هرگز نمی میرد توکل کن، و او را همراه با ستایش تسبیح گوی، و کافی است که او به گناهان بندگان آگاه باشد.»^۲

و نیز شرک گاهی پنهان است؛ مانند شرک کسانی که به غیر خدا توکل می کنند مانند: شرک و کفر منافقان زیرا منافقان در ظاهر ادعای اسلام می کنند و کفر شرکشان را پنهان می دانند بنابراین شرکشان درونی است. از این رو از نظر قرآن ریشه شرک ندانستن و ناآگاهی می باشد.

امام علی علیه السلام می فرماید: ای بندگان خدا! شما را به ترس از خدا سفارش می کنم و شما را از منافقان می ترسانم، زیرا آنها گمراه و گمراه کننده اند، خطاکارند و به خطا کاری تشویق کنند، به رنگهای گوناگون ظاهر می شوند. از ترفندهای گوناگون استفاده می کنند، برای شکستن شما از هر پناهگاهی استفاده می کنند، در هر کمین گاهی به شکار شما می نشینند. قلب هایشان بیمار و ظاهرشان آراسته است، در پنهانی راه می روند و از بیراهه ها حرکت می کنند. وصفشان دارو، و گفتارشان درمان، اما کردارشان دردی است بی درمان. بر رفاه و آسایش مردم حسد می ورزند، و بر بلاء و گرفتاری مردم می افزایند، و امیدواران را ناامید می کنند.^۳

۳-۳. ضلالت

ضلالت گمراهی از موانع توکل بر خداست. گمراه شدن افراد آلوده و منحرف امری کاملاً طبیعی است. سعادت هر انسانی بسته به این دارد که تمام نیرو و استعداد مادی و معنوی وجود خودش را به طور صحیح پرورش دهد. هدایت الهی به معنی توفیق و کمک او به کارهای خیر و راههای نیک بختی و سعادت است و آن مخصوص کسانی است که در راه حق گام بر می دارند و در این راه مجاهده کنند.

۱. فرقان: ۵۵

۲. همان: ۵۸

۳. نهج البلاغه: خطبه ۱۹۴

خداوند در قرآن می‌فرماید: «بگو اوست خدای بخشایشگر به او ای‌مان آوردیم و بر او توکل کردیم و به زودی خواهید دانست چه کسی است که خود در گمراهی آشکاری است.^۱

کسانی که دل‌های سنگین و خشن دارند در ضلالت و گمراهی هستند. پس وای بر آنان که از قساوت و شقاوت، دل‌هایشان از یاد خدا فارغ است! این‌ها هستند که دانسته به ضلالت و گمراهی‌اند.^۲

۳-۴. نفاق

نفاق یکی دیگر از موانع توکل به خدا می‌باشد. اولین معنای نفاق در قرآن و روایات، تظاهر به مسلمان شدن و در باطن کافر بودن است.^۳

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «چون منافقان نزد تو آیند گویند گواهی می‌دهیم که تو واقعا پیامبر خدایی و خدا هم می‌داند که تو واقعا پیامبر او هستی و خدا گواهی می‌دهد که مردم دو چهره سخت و دروغگویند. (به گفته خدا ایمان ندارند).^۴

در واقع نفاق بیماری است که از سایر بیماری‌ها خطرناک‌تر است زیرا نداشتن ایمان به خدا و نبود تقوا در انسان و توکل به خدا این صفت در انسان به وجود می‌آید. خطر منافقان برای هر جامعه از خطر دشمن بیشتر است چرا که از یک سو شناخت آنها آسان نیست و از طرف دیگر دشمنان داخلی هستند و گاه چنان در تار و پود جامعه نفوذ می‌کنند که جدا ساختن آنها کار بسیار مشکلی است. و از طرفی روابط مختلف آنها با سایر اعضای جامعه کار مبارزه را با آنها دشوار می‌سازد.

امیر مومنان می‌فرماید: ای کمیل! از منافقان دوری کن و با خائنان همراهی نکن. ای کمیل! از رفتن به در خانه ستمکاران و اختلاط با آنان و کسب درآمد از طریق آنها بر حذر باش و از اطاعت آنان و حضور در مجالسشان نیز بپرهیز که این کار موجب خشم خدا بر تو خواهد بود. ای کمیل! هرگاه ناچار شدی نزد آنان روی پیوسته خدای متعال را به یاد آور و بر او توکل کن

۱. ملک: ۲۹

۲. زمر: ۲۲

۳. هاشمی رفسنجانی، فرهنگ قرآن: جلد ۹، ص ۳۰۱-۳۰۰

۴. منافقون: ۱

و از شرّ آنان به خدا پناه ببر. نزدشان برو؛ ولی با قلب خود از کردارشان بیزار باش و با صدای بلند خدا را به عظمت یاد کن تا آنها بشنوند؛ زیرا [در این صورت] هیبت تو در آنان اثر خواهد کرد و از شرشان در امان خواهی بود.^۱

مشکل اساسی در همه نهضت‌ها این است که دشمن داخلی را نمی‌توان به سادگی شناخت. خطر منافقان، به مراتب بیشتر از کافران است. چرا که کافران دشمنی خودشان را آشکار می‌کنند ولی منافقان دشمنی خودشان را پنهان می‌دارند.

هر انسانی با به کارگیری ایمان و توکل به خداوند متعال در زندگی می‌تواند موانع توکل را از بین ببرد و به رشد و تکامل دست یابد.

^۱ . پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، نفاق در قرآن و منافق در جامعه اسلامی.

نتیجه‌گیری

توکل به خدا تنها راه سعادت و افضل درجات ایمان است از این رو در اسلام از اهمیت خاصی برخوردار است و انسان متوکل از کرامات و عنایات خداوند بهره‌مند می‌شود و این به مفهوم دست روی دست گذاشتن و از تلاش و کوشش فارغ شدن نیست، بلکه انسان باید نهایت سعی و تلاش خود را بکند و کار خود را به خداوند واگذار کند.

از این رو توکل در زمینه‌های فردی و اجتماعی در جامعه اثرگذار است، از جمله مواردی که می‌توان به آن اشاره کرد و مورد تأکید این مقاله نیز بود بررسی آثار توکل در زندگی مومنان بر اساس آیات قرآن و روایات شیعه می‌باشد. در واقع توکل کردن به خداوند متعال آثار مثبتی بر زندگی انسان می‌گذارد و باعث آرامش روحیه مومنان، تقویت روحیه مومنان، افزایش استقامت در برابر سختی‌ها، پیروزی بر دشمنان، عزت نفس و بهره‌مندی از امداد غیبی در زندگی مومنان می‌شود.

مسئله توکل به عنوان حقیقتی انکارناپذیر در زندگی انسان به معنای اعتماد به خدا و تفویض امور به اوست. و با توجه به روایات دارای لوازم و موانعی است. تلاش و دوستی اهل بیت علی‌ه‌السلام به عنوان لوازم توکل عنوان شده است و موانع آن هم بیماردلی، شرک، ضلالت و نفاق می‌باشد. در نتیجه هر انسانی با به‌کارگیری ایمان و توکل به خداوند متعال می‌تواند این موانع را از سر راه خود بردارد تا به رشد و کمال برسد. ایمان و توکل چنان قدرت روانی به او می‌دهد که می‌تواند بر تمام مشکلات زندگی پیروز شود و از سوی دیگر امدادهای غیبی که بر توکل کنندگان نوید داده شده به یاری او خواهد شتافت. کسی که بر خدا توکل کند، خدا برایش کافی است.

فهرست منابع

۱. قرآن
 ۲. نهج البلاغه
 ۳. الهامی نیا، علی اصغر و همکاران، اصول اخلاق فردی، کتابخانه مدرسه فقاہت، بی تا
 ۴. تقی زاده اکبری، علی، عوامل معنوی و فرهنگی د فاع مقدس، ج ۱، کتابخانه مدرسه فقاہت، بی تا
 ۵. خمینی، روح الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، نشر و آثار خمینی، نوبت چاپ ۱۵، سال چاپ ۱۳۹۲ ه. ش.
 ۶. دستغیب، عبدالحسین، تردید و توکل، قم، انتشارات اسلامی، چاپ دوم، تاریخ انتشار، ۱۳۹۵، ه. ش.
 ۷. روحانی نژاد، حسین، توکل، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان، چاپ دوم، انتشار، ۱۳۸۶ ه. ش.
 ۸. فیض آبادی، حمیده؛ چگینی، مریم؛ توکل به خدا، تهران، انتشارات فیض دانش، نوبت چاپ هفتم، سال انتشار ۸۶ و ۱۳۸۵ ه. ش.
 ۹. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، تهیه و تنظیم جمعی از فضلاء، قم، ناشر مدرسه امام علی بن ابیطالب (ع)، ج ۲، چاپ اول، سال چاپ ۱۳۷۷ ه. ش.
 ۱۰. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار ۲۲، حکمت‌ها و اندرزها، فلسفه اخلاق، تعلیم و تربیت در اسلام، حکمت عملی، تهران، ناشر صدرا، سال نشر ۱۳۸۹ ه. ش.
 ۱۱. هاشمی رفسنجانی، اکبر و برخی از محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ قرآن، جلد ۹، بی تا.
 ۱۲. حیدری، علی جمعه، آثار و فواید توکل در قرآن، توکل عامل پیروزی بر دشمن از منظر روایات را سخن
- raskhoon.net
۱۳. پایگاه اطلاع رسانی حوزه، نفاق در قرآن و منافق در جامعه اسلامی
- hawzah.net
۱۴. تف سیرا هل بیت علیه السلام
- alvahy.com